

Vroom behang

Over Hollandse tegels met
bijbelse voorstellingen

ANTON VOS



Amsterdamse tegel met anjer-hoekmotief. Omstreeks 1700. Met voorstelling van de thuiskomst van de verloren zoon. Een populair onderwerp in de Zaanstreek.

De bijbel vormt sinds de 15^e eeuw een onuitputtelijke bron van inspiratie, ook voor de volkskunst. Een heel speciale plaats nemen op dit gebied de wandtegels in. Jan Pluis heeft er een prachtig, bijna encyclopedisch boek over geschreven. Toch valt er nog wel het een en ander te zeggen over dit onderwerp.

Opvallend is de enorme verscheidenheid. Van dezelfde passage zijn er soms meer dan tien verschillende afbeeldingen. Begrijpelijk enerzijds, want vooral in de zeventiende eeuw waren er door het hele land tegelbakkerijen: Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Harlingen, om er maar eens een paar te noemen. Anderzijds merkwaardig, want de meeste bijbelse afbeeldingen waren gebaseerd op gravures van bekende bijbel-illustratoren als Schut, Merian en anderen. Wat wel opvalt is dat sommige tegels kennelijk voor een andere doelgroep werden gemaakt dan andere. Zo werden in Amsterdam omstreeks 1700 buitengewoon fraaie, sierlijk uitgewerkte en prachtig blauw gekleurde tegels gemaakt die vooral werden gekocht door rijke Zaankanters. Een vaak voorkomend onderwerp is de gelijkenis van de verloren zoon. Wellicht omdat het verdelen van rijkdom onder de kinderen in de Zaanstreek een regelmatig voorkomende gebeurtenis was. Dit soort kunstzinnig vormgegeven tegels gebruikten ze ondermeer om "smuigers" mee te maken, de typische omhoog welvende schoorsteenmantels waarvan er in de Zaanstreek nog verscheidene bewaard zijn gebleven. Dit in tegenstelling tot de vaak veel eenvoudiger en primitiever tegels die in simpele woningen de wanden van keuken en kelder sierden. In hun eenvoud zijn deze tegels soms veel directer en ontroerender dan de wat protserige en volle Zaanse smuigertegels.

Ook de eenvoudige bijbeltegels zitten vol details die ons moderne mensen tot een glimlach kunnen bewegen. Het begint al bij Adam en Eva. De slang heeft op verschillende tegels een menselijk gezicht bijvoorbeeld. Maar er zijn er ook met een echte slang erop. Het ging meteen na het eten van de appel mis: hun zoon Kaïn sloeg zijn broer Abel dood. Op de tegel staat ook vaak de aanleiding voor de ruzie afgebeeld: beide broers hadden een offer gebracht aan God, en de rook van het offer van Abel ging recht omhoog, maar die van Kaïn niet. En de treurige afloop is te zien op de tegel. Maar let eens op het slagwapen dat Kaïn han-



Rotterdamse mangaankleurige tegel, begin 18e eeuw, met de voorstelling van de verloren zoon etend met de varkens.



Rotterdam, zeventiende eeuw. Het verraad van Petrus



Amsterdam, zeventiende eeuw. Elia in de woestijn, gevoed door de raven. Op de achtergrond een Hollands weidelandschapje.



Amsterdam, zeventiende eeuw. Kaïn heeft zojuist Abel doodgeslagen. Het wapen is de halve onderkaak van een ezel.

teert. Het is de halve onderkaak van een ezel. Dat staat niet als zodanig in de bijbel geschreven op deze plaats. Maar wel een eind verder als de daden van Simson worden beschreven. Die gebruikt een “ezelskinnebak” om de Filistijnen een lesje te leren. Simson had zoals U weet een geheim: zolang zijn haar lang was kon hij niet worden verslagen. Daarom wordt hij vaak afgebeeld met krullend haar met een mutsje erop. Ook als hij de leeuw bedwingt wordt hij vaak afgebeeld met hetzelfde mutsje Terugkerend bij Kaïn en Abel dus, denk ik dat de ontwerper van die tegel heeft gedacht dat er in die tijd en in die streek altijd wel een geraamte van een ezel was te vinden waarvan de kaak als slagwapen kon worden gebruikt.

☞ **Kennelijk waren de tegelschilders in vroeger eeuwen niet zo Bijbelvast. Er komen dan ook vaak vermakelijke fouten voor.**



Rotterdam, eind zeventiende eeuw. Adam en Eva onder de appelboom. De slang heeft een menselijk gezicht.



Rotterdam, zeventiende eeuw. De besnijdenis van Jezus. Zie het aureool om het hoofd.



Amsterdam, zeventiende eeuw. Pilatus wast zijn handen.



Amsterdam, zeventiende eeuw. Elia en de weduwe van Sarfath. Zij draagt een bos hout. Haar zoon die pas veel later in het verhaal voorkomt, is er al vast bij afgebeeld.



Amsterdam, zeventiende eeuw. Jezus en de Kanitische bij de bron. Hollandse schepen op de achtergrond.

Iemand die ook vaak wordt afgebeeld op tegels is de profeet Elia. Een vrome man die herhaaldelijk door God werd bijgestaan. Zo ook in de woestijn, waar niets te eten viel, zoals gebruikelijk in woestijnen. En jawel, de raven kwamen hem brood aanreiken. Op de tegel ziet U op de achtergrond een typisch Hollands weidelandschap met een hekje en een kerktorentje. Misschien hadden ze in dat dorp ook nog wel een broodje, maar de tegelbakker heeft daar denk ik niet aan gedacht. Dezelfde Elia wordt op een andere tegel afgebeeld bij het stadje Sarfath dat U rechts op de achtergrond ziet. Hij ontmoet daar een weduwe in problemen die een bos hout bij elkaar heeft gesprokkeld. Maar op de tegel is de weduwe niet alleen, in de bijbel wel. Pas later in het verhaal blijkt zij een zoontje te hebben die door Elia nog weer later wordt opgewekt uit de dood. Het komt op tegels vaker voor dat twee gebeurtenissen die onmogelijk tegelijkertijd hebben kunnen plaatsgrijpen, tóch tegelijk worden afgebeeld.

Tegels uit het nieuwe testament worden natuurlijk vooral gedomineerd door het aureool van Jezus. Dat is al te zien op de afbeelding van de besnijdenis. Dit wordt beschreven in Lucas 2, vers 21. Op een tweede tegel, die erop lijkt staat Lucas 2 vers 22. Maar in de bijbel staat daar het verhaal van Simeon in de tempel. Waarschijnlijk wist de tegelontwerper dat niet, maar hij wilde iets afbeelden dat ná de besnijdenis plaatsvond, namelijk het aanleggen van het verbandje en als U goed kijkt is dat precies wat er gebeurt. Ook met het aureool om het hoofd van Jezus gebeuren vreemde dingen. Zo is er een prachtige tegel met een afbeelding van de Judaskus. Jezus wordt afgebeeld met een grote stralenkrans. Alleen in de bijbel staat dat Judas HEM kust, om hem te verraden aan de soldaten. Op de tegel lijkt het alsof Jezus juist de kus geeft. Iets dergelijks ziet men op de tegel waar Jezus gezeten bij een bron een praatje maakt met een vrouw uit Kana. Jezus zit rechts en is te herkennen aan zijn aureool. Maar de vrouw die een waterkruik draagt heeft óók een soort aureool. Hoe kan dat? Ook bijzonder zijn de bootjes op de achtergrond, terwijl we mogen aannemen dat ver in de omtrek geen ander water te vinden was dan in deze bron.

Het lijdensverhaal wordt op velerlei en vaak ontroerend mooie wijzen weergegeven op Hollandse tegels. Het geweld van de geselaars, drie man sterk, wordt op indrukwekkende wijze weergegeven op een blauwe anjertegel uit het laatste kwart van de 17^e eeuw. Zelf vind ik één van de mooiste tegels die van Petrus die wenend er vandoor gaat terwijl op de achtergrond de haan zichtbaar opgewekt staat te kraaien (zie bladzijde 28).

De tegel onderaan pagina 31 laat weer twee gebeurtenissen tegelijk zien. Jezus wordt afgevoerd om gekruisigd te worden, terwijl links Pilatus zijn handen wast in onschuld. Het argeloze van dit soort tafereelen en de schijnbare eenvoud maken deze inkijsjes in de bijbelbeleving van zo'n 300 tot 350 jaar geleden juist zo boeiend. Eenvoudig, want tenslotte waren tegels niet meer en niet minder dan wandbedekking.

☞ Dit soort kunstzinnig vormgegeven tegels werden ondermeer gebruikt om 'snuigers' mee te maken, de typische omhoogwelvende schoorsteenmantels uit de Zaanstreek.



Amsterdam, zeventiende eeuw. De Judaskus.



Kersentijd...

Krijn van der Grijn

In Ameide en Tienhoven was het vroeger een hele drukte tijdens de kersentijd. Je had veel boomgaarden in de streek – niet alleen in Ameide en Tienhoven, maar ook op Achthoven en in Gorcum (op “De Haar”), Jaarsveld (op de “Overkant”), Langerak, Meerkerk, Schoonrewoerd (in Overheicop bij het veenstroompje “De Huibert”) en Vianen.

In onze contreien betrof het de boomgaarden van de families Graswinckel (de “Lange Bogerd” en de “Doornakker”), Kruyt (de “Kruyte Bogerd”), Van Staveren (de “Van Staverenbogerd”), Van der Leeden (de “Bijttten Bogerd”) en Van der Lee, de eigenaren/bewoners van het slot “Herlaer” (de “Slotbogerd”).

Uit overlevering van mijn vader, Kees (Cornelis) van der Grijn, is bekend dat rond 1900 een kersenboomgaard was gelegen langs de Prinsengracht, tot aan de 1e vaarsloot, nu Doelakkerweg, doorlopend tot aan de Marijkeweg. Verloren gegaan in de jaren 20 van de vorige eeuw met de bouw van de eerste nieuwbouw woningen langs de linker kant van de Prinsengracht en op het eind de gereformeerde kerk, thans bibliotheek.

In Tienhoven ging het verder om de “Potrecht” van Francien Middelkoop, de boomgaard van Klaas Buijserd en de “Piramide Bogerd” van Teunis de Jongh. In Langerak lagen de boomgaarden van Griet de Hoop en het “Hochi”, bij de “Hoge Schuur”. Nu zijn er in onze streek jammer genoeg geen ker-

senboomgaarden meer. Wel in andere delen van het land, zoals de Betuwe en het gebied van de Kromme Rijn. Het begon allemaal met het heuen, het verjagen van de spreeuwen. Dat was geen leuk werk: het waren lange

dagen. Dan werd de hut in de boomgaard gezet en werden er ladders en plukmanden (hanekers) gebracht, waarna de pluk kon beginnen. Je had vroeger een zogenaamde “voorplukker”. Was diens haneker vol, dan moesten alle plukkers mee naar de hut en werd er soms een borrel geschonken. De kersen werden in de hut op zakken gestort en uitgezocht. Kersen, waaraan wat mankeerde, werden er uitgehaald. Dat ware de zogenaamde “vrakkies”, die bestemd waren voor de plukkers.

De kersentijd duurde (afhankelijk van het weer) enkele weken. Elke boomgaard had zijn vaste plukkers, zo ook zijn vaste klanten. Bijna alle inwoners van Ameide gingen zaterdags kersen halen in “hun” boomgaard.

De plukkers waren meestal “losse arbeiders” en manden- en hoepmakers. Ze verdienden met het plukken meer dan met ander werk.

Het kersen zoeken deed de jeugd na schooltijd. Ook moeders namen daar aan deel. Het was alles bij elkaar een heel gezellige tijd.

De Lekboot had het in die periode druk. Er kwamen soms honderden mensen uit Rotterdam en omgeving. Kersen eten was een traditie: met de boot naar Termei.

Er werden ook wel kersen per post verzonden. Daarvoor werden mandjes gebruikt. Onder in het mandje ging eerst vers blad van kersenbomen, dan kersen en dan weer blad. Het geheel werd met behulp van een speciale naald afgesloten met een dekseltje en vervol-

gens naar het postkantoor van Van Staveren aan de Voorstraat gebracht. De postkantoorhouder was eigenlijk niet zo ingenomen met alle drukte, maar kon er zich niet aan onttrekken. Hij was altijd blij als de kersentijd weer achter de rug was.

Er werden in de streek speciale kersenverkopen gehouden, onder leiding van een notaris. Dat ging bij afslag en was dus altijd spannend. Voor het heuen moest je op school vrij vragen. Mijn vader schreef dan in een brief dat "hij zo vrij was om vrij voor mij te vragen". Wat vrij hè. Schoolklassen gingen ook naar de kersenboomgaard. De kinderen kregen dan een puntbultje van papier, met daarin een pond of een kilo kersen (zie foto rechtsboven). Soms ging het helemaal mis met de oogst door slecht weer (hagel, mist, regen of storm). Dan werd er niets verdiend. Kersen, die niet uit de boomgaard verkocht werden, gingen naar de veiling.

Wat de spreeuwen betreft: die werden verjaagd met schreeuwen, met ratelen of met gewerschoten. Het laatste was nogal duur.



1956: Schoolkinderen brengen een bezoek aan kersenbogaard "De lange bogerd" in Ameide/ Tienhoven. Op de foto vlnr. juffrouw Jannie Hoeienbos en juffrouw Basje Muilwijk. Kinderen: Addi Bor, op de rug onbekend, Moos Labee, Gerrit vd Ham, en Ria Verhoef. De puntzakjes (de bulen) werden vooraf door de kinderen op school gemaakt.

Ook moet er soms 's nachts gewaakt worden, omdat de niet verkochte kersen onder de tent op de grond lagen.

Aan het eind van de kersentijd werden er muziekinstrumenten meegenomen naar de boomgaard en werd er vis gebakken.

Het is helaas allemaal voorbij.



Kiekje gemaakt rond 1950 op de "Slotbogerd".

Staannd vlnr: Kees van der Grijn, Jan van Straten, Jan van Bruggen, Jan van der Grijn, GertJan van Straten, Abraham Gersie, Kobus van der Grijn en Aart van der Grijn. Gekniel: Gert Vroon, Piet van Gelderen, Daam Westerhout, Floor van der Grijn, Koos van der Grijn, Aart van der Grijn en Arie van der Lee.

Zittend: twee Rotterdamse dames (via de boot), Kees van Bruggen, Krijn van der Grijn, Kees Rijnhout, (?) en Wim van Gelderen.

Het riviertje de Ameide

Leontine Houperichs

In Helmond is er een overkluist riviertje dat de Ameide heet en er is een straat met die naam. In deze straat was er een café-restaurant dat 'De Ameide' heette. Bij onze oosterburen in het stadje Detmold is er ook een straat die Ameide heet.

Het riviertje de Ameide was oorspronkelijk een zijrivier van de Astense Aa, die vlak voor Helmond als zijtak ontstond. Pas na 1222, als de hertog van Brabant als heer van Helmond het allodium¹ van Helmond koopt, werd dit riviertje gekanaliseerd en gebruikt als doorloopwater in de gracht van het pas gebouwde kasteel.

Vòòr 1222 was het domein Helmond het onderste deel van de tekening. Het bovenste deel was in handen van Willem van Horne die ook het nabij liggende dorpje Brouwhuis en veel goederen in de nabijheid van Helmond in bezit had. Zoals al gezegd kocht de hertog van Brabant in 1222 het bovenste stuk, een deel van het allodium, en toen pas kon er een begin gemaakt worden met de bouw van de stad Helmond. Hiervoor moesten grachten om de stad en ook om het kasteel gegraven worden en omdat er aan de wallen ten noorden verschillende leerlooiers gevestigd waren, moest er in de stadsgracht voor doorstroming gezorgd worden. Daarvoor werd de Ameide gebruikt die zoals gezegd uit de Aa ontstaan was en nu werd gegraven door het Groenewoud, de Noord- en Zuid-Koninginnewal, Binderseind en de Loop. Het door de leerlooiers vervuilde water stroomde nu snel weer terug naar de oorspronkelijke Aa en daar hadden de stadsbewoners dan geen hinder meer van. Deze situatie is gehandhaafd gebleven tot de dertiger jaren van de vorige eeuw waarna het gehele stadswatercircuit werd gerioleerd.

¹ Allodium is een Latijns begrip dat in het Nederlands het best kan worden vertaald met eigen goed. Het duidt op een uitzonderlijke vorm van grondbezit, waarover het bezitsrecht absoluut is. In de meest beknopte definitie zei men in oude wetteksten dat boven een allodium alleen nog God en de Zon stonden. Iedere vorm van vruchtgebruik of rechtspleging binnen het betrokken grondstuk behoorde toe aan de bezitter. In wezen maakte een allodium zelfs geen deel uit van het koninkrijk waarbinnen het was gelegen. Het eigendomsrecht over allodium is dus aanzienlijk absoluuter dan het hedendaags eigendomsrecht, omdat dit onderhevig is aan de wetten van het land waarbinnen het bezit is gelegen. Bron: Wikipedia.



Helmond De Ameide Kasteel

De Ameidestraat in Helmond



Vanaf de huidige Noord- en Zuid-Koninginnewal ziet u de Ameidestraat.



'Oudt Peellandt' in de Ameidestraat.



Een suikerzakje dat de naam Ameide draagt.

De begrafenis van D.G. van der Burgh en wat er daarna met de ambachtsheerlijkheid

Ameide gebeurde

Ben Remie

Daniël Gerard van der Burgh, heer van Ameide en voordien ook van Tienhoven overleed te Utrecht op donderdag 18 maart 1824 's avonds om vijf uur.

Direct nadat het overlijdensbericht door secretaris Warnardus Verhagen op zaterdag 21 maart 's avonds tussen 7 en 8 uur was ontvangen trof deze maatregelen om de volgende dag, onder het luiden van de kerkklok te Ameide, te beginnen om 7 uur 's morgens door de koster en doodbidder Dirk Hendrik Smits en de gemeente bode Hermen Vendeloo, aan alle ingezetenen van Ameide op de gebruikelijke wijze de bekendmaking (aanspreken) van het overlijden te doen en dat met luiden moest worden doorgegaan, tot nader order, dagelijks van 7 tot 8, van 12 tot 1 en van 5 tot 6 uur. We volgen nu de lijkkest. Het lijk werd om acht uur 's morgens vanuit het sterfhuys te Utrecht getranspor-

teerd in een lijkkoets met vier paarden bespannen, onder begeleiding van D. van Dijk, doodbidder te Utrecht die in een door een voerman gereden fourgon achter de lijkkoets reed.

In de volgkoets, waren gezeten de heren Beelaerts, Nepveu, Martini Buys en een zoontje van de heer Coenen die, ziek zijnde, niet was meegekomen. Vanzelfsprekend waren de heren in het zwart gekleed, doch zonder rouwmantels.

Buiten de stad gekomen ging de volgkoets vooruit. Deze "volgkoets" arriveerde om half twaalf bij het Tienhovense veer, alwaar de heren het nodige tot hunner versterking gereed vonden staan. De lijkkoets arriveerde een kwartier later, de dragers en de gemeentebode die al gereed stonden deden onmiddellijk de rouwmantels om.

Vervolgens ging de stoet verder, de lijkkoets, met aan



Het huis te Jaarsveld (De Heerenplaats).

weerszijden zes dragers en de beide doodbidders met de gemeente bode voorop en daarna de volgkoets naar het huis van Verhagen in Jaarsveld.

Op de dag van de begrafenis waren de dragers om 11 uur in het huis van de koster en doodgraver verzameld om gezamenlijk naar het Tienhovense veer te gaan. Na de overvaart met de veerpont luidde de kerkklok van Tienhoven tot men er zeker van was dat de lijkstoet het grondgebied van Tienhoven had verlaten. Bij het knekelhuis werd de kist op de baar gelegd en over het kerkhof via de torendeur tot in het koor van de kerk gedragen. Vervolgens werd het lijk bijgezet in de grafkelder aan de noordzijde, naast het lijk van zijn eerder overleden vrouw, zodanig dat de beide hoofdeinden naar het westen wezen.

Bij het verlaten van de kerk, door de zuiderdeur, stond er een diaken voor de armen met het kerkezakje die dit de Heren voorhield.

Daarna gingen de Heren bij Warnardus Verhagen dineren.

De dragers waren:

1. Hendrik Bunschoten
2. Hermen Vendeloo, die als gemeentebode het lijk vooraf moest gaan, kon niet als drager fungeren, zijn plaats werd ingenomen door Hermanus Baas
3. Coenraad de Jongh, deurwaarder
4. Elbert Kleijn, knecht van Arie van der Ham, de jonge
5. Abraham Verheij
6. Izaak Verheij, Abrahamsz.
7. Frans Veldhuizen
8. Adriaan van der Grijn, Gerritsz.
9. Gijsbert Roothorst
10. Hermanus Diepenhorst, Leendertsz. de jonge
11. Karel Philip Leopold Breitenstein, voor Warnardus Verhagen
12. De beide dienstmeiden van W. Verhagen, voor wie als drager heeft gefungeerd Antoniem van Gelderen.



“Het Fortuin” in de Fransestraat. (Met dank aan Linda van der Lem).

Na de begrafenis zijn de dragers met de gemeentebode en de koster c.q. doodgraver naar het woonhuis van de koster gegaan, alwaar zij de rouwmantels hebben afgelegd.

Vervolgens kregen zij ieder een verzegeld pakketje met daarin weer twee pakketjes met in het ene twee rijksdaalders, ieder van 50 stuivers, en in het andere een daalder.

Voor hen die voor een ander droegen was op het laatste zakje geschreven; drinkgeld.

De verdeling van de nalatenschap van Van der Burgh

Bij de verdeling en toescheiding van de nalatenschap van Van der Burgh voor notaris Buddingh te Utrecht op 10 augustus 1829 zien we dat hij in zijn testament van 28 mei 1822 voor dezelfde notaris zijn behuwde dochters tot enige erfgenamen had benoemd. Zijn tweede vrouw kende hij een levenslange lijftocht toe. Voorts wilde hij dat na het overlijden van Martini, waardoor de lijftocht eindigde, de ambachtsheerlijkheid van Ameide met het stadhuis, het graf in de kerk en een stukje griend voor f 14.000,- aan zijn oudste behuwd dochter B.T.M. Beelaerts-Ram zou komen. Als zij het niet wilde zou het naar de jongste dochter gaan.

Nu de oudste dochter vóór S. Martini was komen te overlijden, werd de ambachtsheerlijkheid Ameide c.a. aan de jongste dochter, A.H.E. Nepveu-Ram, aangeboden die dit aanneemt. Per 1 februari 1828 is zij eigenaar. Overigens noemde dit paar zich al heer en vrouwe van Ameide en Tienhoven.

Als op 19 januari 1864 A.H.E. Nepveu-Ram is overleden vindt op 11 januari 1865 voor notaris J.H. Schermbeek te Utrecht scheiding en verdeling van haar nalatenschap plaats.

De ambachtsheerlijkheid Ameide met de overgebleven rechten worden geschat op f 10.600,- het stadhuis op f 1.000,-.

Beide worden toegescheiden aan de oudste zoon Mr. Laurent Jean Nepveu tot Ameyde, geboren te Utrecht 20 augustus 1807 en te Wierden op 1 februari 1854 gehuwd met Louise Elisabeth barones van Heerdt tot Eversberg. Nadat deze L.J. Nepveu te Delft op 17 januari 1876 was overleden zien we dat op 8/15 april 1876 ten herberge van L.H. Diepenhorst Azn. “Het Fortuin” te Ameide een openbare verkoping plaatsvindt.

Verkocht werden de ambachtsheerlijkheden Ameide en Herlaar met het stadhuis te Ameide en enige landerijen.

Een ambachtsheerlijkheid Herlaar heeft nimmer bestaan dus we mogen aannemen dat dit een vergissing is.

Tot de overgebleven “heerlijke rechten” van Ameide behoren dan nog:

A Het recht van tiendheffing uit:

1. het oostblok op Liesveld
2. het westblok op Liesveld

3. Zevenhoven binnen de wetering
4. Zevenhoven over de wetering
5. het Hoefblok
6. het Middelblok
7. het Tipblok
8. de krijtende tienden van lammeren, biggen, bijen en ganzen uit genoemde blokken
De tienden brengen gemiddeld f 104,- per jaar op.

B Het recht van privatieve jacht onder de heerlijkheid en jurisdictie van Ameide, over een gebied van ruim 500 bunders.

C De alternatieve benoeming, met de ambachtsheer van Tienhoven, van de predikant der gecombineerde Hervormde Gemeenten van Ameide en Tienhoven.

D De dubbele bank in de Hervormde Kerk te Ameide.

De familie Van Stolk

Koper van de ambachtsheerlijkheid met het stadhuis alsmede enige hooi- en griendlanden is C.W. van Vleuten als lasthebber van de Hoogedelgestrenghe heer Abraham van Stolk Cz., officier in de Orde van de Eikenkroon, majoor commandant van het korps Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam, wonende te Rotterdam. De prijs f 17.300,- in totaal.

Formeel bestond een heerlijkheid in 1876 niet meer, zoals we weten, maar degene die destijds een "heerlijkheid" kocht, verkreeg dan toch de overgebleven rechten zoals in de verkoop condities omschreven en dan doorgaans onroerende goederen.

Abraham van Stolk, geboren te Rotterdam op 24 januari 1814 was op 18 april 1838 te Rotterdam gehuwd met Sara van der Hoop. Hij was bovendien heer van Ovezande en heer van 's Heerenhoek, Ridder in de Orde van de Kroon van Italië, gelegenhedsdichter, en vooral als vierde firmant toegetreden tot de houthandel de Firma A. van Stolk en Zoonen. Zijn grote passie was het verzamelen van prenten over de Nederlandse geschiedenis. Zijn kleinzoon bracht de verzameling in 1927 onder in de Stichting (thans museum) "Atlas van Stolk" te Rotterdam.

Na zijn overlijden te Rotterdam op 6 februari 1896 werd zijn zoon Jacobus van Stolk, geboren Rotterdam 7 mei 1845, heer van Ameide. Deze was te Dordrecht op 16 maart 1870 gehuwd met Elisabeth Crena de Iongh. Ook Jacobus was firmant van de Firma Abraham van Stolk en Zoonen. Bovendien was hij lid van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam (1882-1909) en lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland (1889-1913). Na het overlijden van Jacobus te Rotterdam op 15 april 1920, werd zijn enige zoon Abraham van Stolk Jzn. geboren te Rotterdam op 11 maart 1872, heer van Ameide. Hij zou tot 1922, toen het bij de grondwetswijziging werd afgeschaft, van het recht tot benoeming van een predikant in de hervormde gemeente van Ameide gebruik maken. Hij was te Rotterdam op 21 maart 1895 getrouwd met Louise Chabot. Hij overleed te Bosch en Duin op 16 april 1929, waarna zijn zoon Jacobus van Stolk Azn. hem opvolgde als heer van Ameide.



Abraham van Stolk Cz., officier in de Orde van de Eikenkroon, majoor commandant van het korps Koninklijke Scherpschutters van Rotterdam.

Jacobus was geboren te Rotterdam op 1 december 1897 en te Nijmegen gehuwd met Paula Félicie van Dusseldorp. Een echtscheiding volgde in 1932. Het echtpaar had geen kinderen.

Hij was beheerder van de "Atlas van Stolk" die toentertijd nog in zijn woning was ondergebracht. Tevens was hij directeur van de N.V. A. van Stolk & Zoonen en voorzitter van de Raad van Bestuur.

Opvolger als heer van Ameide werd een zoon van zijn broer Louis, namelijk Abraham van Stolk, geboren Zeist 11 juli 1941, overleden Amsterdam op 20 november 1996, zoon van Louis van Stolk (13-05-1903) en Jytte Gjerstrup (25-05-1913).

De volgende in de rij is Adriaan (Aad) Pieter van Stolk, geboren Rotterdam 5 september 1926, overleden Kalmthout (B) 30 oktober 2010. Hij was getrouwd met Betty-Jean Reichard.

Hij droeg op 23 september 2006 in het oude stadhuis van Ameide de titel en ceremoniële functie "Ambachtsheer van Ameide" over aan zijn jongste zoon Dr. Christiaan Cornelis van Stolk.

✂ Tot op heden zijn de "heerlijke rechten" in de familie Van Stolk gebleven die bij bijzondere gelegenheden in Ameide in haar hoedanigheid als "ambachtsheer van Ameide" acte de présence geeft.

De functionele rol van de adel tijdens de Opstand

Ton Oosterhuis

Er is al veel geschreven over de rol van de adel in de Opstand der Nederlandse gewesten gedurende de tijd die men later de tachtigjarige oorlog is gaan noemen. Dat aan dat vele altijd nog wel iets kan worden toegevoegd, moge blijken uit het feit dat ik dit onderwerp voor vandaag heb gekozen.

Ik spreek dan over een 'functionele rol' van de adel. Daarmee bedoel ik dat de adel niet net als andere sociale groepen, zoals kooplieden, herbergiers, schippers en predikanten hun partijtje meebliezen, maar dat hun bijdrage door de andere medespelers als wezenlijk en onmisbaar werd gezien. Die stelling behoeft enige toelichting.

We vergeten natuurlijk nooit dat de kerkhervorming - en met name het verzet van de Spaanse koning daartegen - een hoofdrol speelde in die Opstand. Ook al werd wellicht niet elke medestrijder primair door het geloof gemotiveerd, voor velen was dat wel het geval.

Maar juist dat feit maakte de zaak voor de gewetensvolle calvinist zo gecompliceerd. Hij kende zijn bijbelteksten. Romeinen 13 vers 1: "Ieder mens moet zich onderwerpen aan de overheden die boven hem staan. Want er is geen overheid dan door God gesteld."

En hun voorman Calvijn had het in zijn Institutie ook op niet mis te verstane wijze geformuleerd: "Indien wij

op Gods Woord acht geven, zal het ons daartoe leiden dat wij het bewind van alle vorsten gehoorzaam zijn, ook al doen zij niet wat hun ambt van hen eist. Het is hard, maar nochtans waar dat de onderdanen ook aan de tiran de openbare gehoorzaamheid betonen."

Maar Calvijn

had er wel iets aan toegevoegd. En wel deze woorden: "Ik spreek steeds over particuliere personen. Want indien er heden ten dage volksmagistraten aangesteld zijn om de boze lusten der koningen te matigen, zo twijfel ik niet of het is hun, wegens hun ambt, geoorloofd zich te stellen tegenover de wrede hoogmoed der vorsten."

Dat was taal waar de tot opstand geneigde burgers iets mee konden. Langdurige discussies in hun consistories leidden tot het besef dat de adel het voortouw moest nemen, zij zouden wel volgen. Want tegen de adel werd halverwege die zestiende eeuw nog erg opgezien.

Als de brave Groningse herenboer Abel Eppens zijn herinneringen aan deze tijd op papier zet, vloeien hem deze woorden uit de pen: 'Des adels wercken sindt dussen, daer alle adel sick yn behort t oeffenen, dat sie gemene beste bevorderen, voer vaderlandt strijden, bewaeren hoer vaderlicke rechten, bescutten weduwen en weeskens, komen t hulpe den verdruckeden volckeren, slaen den tyrannen und volgen den olden adel, Jasonem, Herculem, Theseum, Agamem-nonem, Aeneam und hoerer gelicken exempelen, Bartoldum Entens van Menthe-da etc.' (Eppens I pag. 145).

Op de adeldom van Bartolt Entens¹ valt intussen wel het een en ander af te dingen, want niet voor niets liet Willem van Oranje hem met zijn chef Lumey in januari 1573 arresteren. De edelen van de zestiende eeuw waren bepaald geen brave jongens. Algemeen is men van mening 'dat deze halfridderlijke militairen en halfmoderne hoofse jonkers, die in hun brieven de grofste woorden gebruikten en hun hoogste genot in veel eten en geweldige zwelgpertijen zagen, met hun dronkemanspartijen ertoe bijgedragen hebben die algemene reputatie van de Nederlanders als drinkebroers te vestigen' (Enno van Gelder, pag. 45). Maar Oranje had hen nodig.

In het vele dat over de rol van de adel in de Opstand is geschreven, wordt altijd met veel nadruk onderscheid gemaakt tussen de hoge en de lage adel. Voor een juiste beoordeling van de rol van de adel in de Opstand moeten de twee groepen edelen, de hoge en de lage, duidelijk worden onderscheiden.

De 'hoge' edelen bekleedden functies aan het hof, voerden het bevel over een ordonnantie-bende, vertegenwoordigden als stadhouder het centrale gezag, adviseerden de landvoogdes in de Raad van State, waren

¹ Dit jaar verschijnt het boek: *De doornhaag om de kruidentuin. Het leven van de watergeus Bartolt Entens van Metheda* van de hand van Ton Oosterhuis.



Abel Eppens *tho Equart*.



Barthold Entens van Mentgheda op een gebrandschilderd raam, Grote Kerk, Dordrecht.

lid van de orde van het Gulden Vlies, enzovoorts. De lage adel woonde op zijn kasteel en beheerde als ambachtsheer zijn erfelijk bezit of bekleedde een functie als baljuw of luitenant in het leger. In één opzicht gaat deze fraaie tweedeling mank. Bij de aanzet tot de Opstand, het befaamde Compromis der Edele en de woelige gebeurtenissen daarna, werd een hoofdrol gespeeld door heer Hendrik van Brederode. Was hij van hoge of van lage adel? Als je 't hem zelf had kunnen vra-

gen, had hij zonder aarzelen geantwoord: Hoge adel en wel de allerhoogste!

Toch wordt hij meestal niet bij de hoge heren van de Liga ingedeeld, maar bij de lagere adel die aan het Compromis gestalte gaf. Hij is als 't ware een tussenfiguur. Hij had wel het bevel over een bende van ordonnantie gekregen, maar meer zat er kennelijk niet in. Geen stadhouderschap of een andere hoge functie. Daar zat meer achter. De familie Brederode leefde eigenlijk al sinds eeuwen in onmin met de familie Habsburg, evenals trouwens de Van der Marcks met hun telg Lumey in het Luikse.

De achtergrond van het conflict was dat Hendrik van Brederode zichzelf beschouwde als de wettige graaf van Holland. Zijn geslacht stamde immers af van Sikko of Sievaert, een broer van graaf Dirk de Derde uit de elfde eeuw. Feitelijk hadden de Brederodes al in 1297 moeten opvolgen toen het Hollandse Huis was uitgestorven en de grafelijke kroon overging naar die buitenlanders in Henegouwen. Dat was de bewering die zijn vader Reinout van Brederode al in conflict met Karel V had gebracht.



Hendrik van Brederode, de Grote Geus.

Daarom was Hendrik nog altijd alleen maar een 'heer' en geen 'graaf' en was hem het stadhouderschap van Holland onthouden, waarop hij meende recht te hebben.

In 1566 liet Hendrik van Brederode in Vianen munten slaan met het grafelijke wapen. Als begin maart 1567 in Antwerpen vijfhonderd



Karel V geschilderd door Titiaan, Bayerische Staatsgemäldesammlungen, München.

door Brederode geworven soldaten sloop gaan op weg naar Vianen, schrijft Godevaert van Haecht in zijn dagboek: "Den roep was dat hij rechte Heere van Holland was al hebben syn ouders haer met Vianen laten paeyen, en dat nou door middel van de calvinisten hoopte te krijghen." (Haecht p. 185.) Dezelfde hoogmoedigheid wordt overigens toegeschreven aan zijn neef Lumey, de man die we sinds Fruin nooit anders zien als 'die woesteling uit Luikerland'. Toch was hij geen vreemde deling in Holland. Verre van dat. Zijn grootvader was heer Jan van Wassenaar, burggraaf van Leiden, ambachtsheer van Valkenburg, Katwijk, Oegstgeest, Voorburg, Voorschoten, Sassenheim, Barendrecht, enzovoorts. En toen Lumey bij de verovering van Holland de stad Leiden betrad, was een van zijn eerste handelingen het verwijderen van 's konings wapenschild uit de raadzaal van Leiden en het ophangen van zijn eigen blazoenschild aldaar. Hij wekte de indruk dat hij serieus van mening was graaf van Holland te kunnen worden. (Poncelet, p. 31-32) De twee neven Brederode en Lumey rekenden zichzelf wel degelijk bij de hoge adel. Een leidinggevende rol in de opstand lag derhalve voor de hand en beiden zijn die uitdaging niet uit de weg gegaan. Hoewel beiden uiteindelijk nooit uit de schaduw kwamen van de werkelijke leider Willem van Oranje.



Willem van Oranje geschilderd door Adriaen Thomasz Key, Rijksmuseum, Amsterdam.

Toen Brederode in Vianen zijn edelen om zich heen verzamelde, gaf hij hen de leiding over zijn vendels. Een edelman was tenslotte primair een militair. Burgers met gelijke pretenties waren er niet welkom, want er bestond bij de geuzen altijd een latente spanning tussen edelen en burgers, zoals bleek bij de weigering van de edelen in Vianen om gewone burgers als Adriaen Menninck en Jan Denijs als geuzenkapiteins in hun midden op te nemen. Je zou misschien verwach-

ten dat in de jaren daarna, jaren in ballingschap op de zeeën, als zoveel edelen en burgers samen de gevaren en de opbrengsten van hun rooverijen delen, de camaraderie aan boord geleid zou hebben tot een verkleining van die sociale afstand. Als geschiedschrijver Hooft bij zijn verhaal over de verovering van Den Briel door de watergeuzen, een opsomming geeft van wat hij noemt “de voornaamsten die met dit stout bestaan den eersten steen van ‘t gebouw der vrijheid leiden”, dan maakt hij nauwelijks onderscheid tussen edelen en burgers. Slechts aan een enkele naam voegt hij het woord ‘jonker’ toe, maar bij anderen laat hij dat achterwege. De Friese jonker Homme van Hettinga heet bij hem gewoon ‘oom Hedding’. Wist hij niet beter? Of meende deze koopmanszoon, tevens drost van het Muiderslot, dat het onderscheid tussen edelen en burgers inmiddels irrelevant was?

Maar er bestond nog altijd een grote sociale afstand tussen beide groepen. Dat bleek bijvoorbeeld uit het protest van Barthold Entens toen Lancelot van Brederode poorter Ruychaver tot zijn plaatsvervanger benoemde. En het kwam ook naar voren in de boosheid van de heren toen de voormalige dijkwerker Marinus Brandt vanuit Gorkum een afschrift van Oranjes brief in plaats van het origineel aan Lumey durfde te zenden, een omstandigheid die mede leidde tot de dood van de martelaren van Gorkum. Edelen waren de natuurlijke leidlieden van het volk. Zowel volgens de aloude middel-eeuwse traditie, als volgens de recente calvinistische ideologie, was dat zo. Een scherpe tegenstelling zien we dan ook in de wijze waarop de watergeuzen na Den Briel aan de slag komen. Feitelijk waren de watergeuzen al kort na de verovering van het gewest aan de kant geschoven. In juli 1572 werden alle kaperbrieven ingetrokken. Geleidelijk traden de geuzenkapiteins in dienst van de Staten. De gewone burgers kregen de een na de ander een aanstelling als hopman en monsterden ieder hun eigen vendel, Nicolaes Ruychaver op 2 juli in Ilpendam, Jacques Hennebert op 5 augustus, Fokke Abels op 7 oktober in Egmond-Binnen en Dirck Duyvel op 8 oktober in Heiloo. Zij stonden dus niet meer onder Lumey maar dienden vanaf dat moment onder het bevel van Sonoy.

Zij voeren niet meer op hun kaperschepen, die werkloos in de haven lagen of misschien toch wel achter de hand werden gehouden. Dit laatste laat zich vermoeden als we lezen dat de waard van herberg *De Groene Papegaai* op 1 december 1572 een rekening indient wegens “verteerde kosten door hopman Fock Abels tzyne huysse verteert dewyle zyne soldaten op de schepen voor Enchuysen gelegen hebben”. (Dresch, p. 74 en 103) Het leven van een piraat lag achter hen en ze moesten zich schikken in



Muiderslot.



Diederick van Sonoy.



Willem Blois van Treslong.

een soort militaire discipline, waar ze misschien nog niet zo aan gewend waren. Er kwamen bij tijd en wijle nog wel klachten kwamen over de roverijen door hun mannen 'tot onverwinlicke schade der poirteren' (BMHG 1928, pag. 76) Toen de voormalige geuzenkapitein Wybe Sjoerdsz, die al in 1568 onder graaf Lodewijk had gediend, naar Friesland wilde terugkeren en daarom twee schepen in beslag nam bij Aartswoud en Lambertschaag, werd hij gevangelijk naar Medemblik gebracht en daar wegens insubordinatie en desertie opgehangen. (Honig, p. 101-103).

Voor de edelen werden de deuren geopend naar eervolle ambten, naar een carrière in dienst van de prins en de Staten. Willem van Blois van Treslong werd admiraal, maar de meeste edelen werden gouverneur van een stad.

Dat alleen het ingrijpen van garnizoenscommandanten kon beletten dat een stad geen verzet aan de vijand bood, bleek voor het eerst in december 1572, toen het aan de militaire gouverneur van Haarlem, Wigbold van Ripperda, te danken was dat de stad zich tegen het Spaanse leger in verweer stelde. Het is daarom begrijpelijk dat Oranje ernstig verstoord was wanneer steden weigerden garnizoen in te nemen. Voor een stads-bestuur had het innemen van garnizoen nog het bijkomstig bezwaar dat dit bijna altijd gepaard ging met de aanstelling van een militair gouverneur, aan wie Oranje in vele gevallen ook politieke bevoegdheden verleende, zodat de stad onder een militaire dictatuur dreigde te vallen. Vele van deze militaire gouverneurs waren in Holland of Zeeland geboortige edellieden waarvoor men weinig begrip kon opbrengen. Zij waren met weinige uitzonderingen uiterst impopulair. (K.W.Swart, p. 64)

De militaire gouverneurs in de steden waren altijd van adel. Ze hadden ook veelal een actieve rol gespeeld bij het overbrengen van de stad in het kamp van de Prins. Enige voorbeelden:

Jonker Dirck van Haeften in Zaltbommel;
Jonker Adriaen van Swieten in Gouda;
Jonker Jacob Cabeljauw in Alkmaar;
Jonker Wigbold van Ripperda in Haarlem;
Jonker Rutger van de Boetzelaer in Gorkum;
Jonker Jacob van Wijngaerden in Leiden, later vervangen door de heer van Noyelles, en tenslotte jonker Jerome Tseraerts in Geertruidenberg, die door ontevreden soldaten werd vermoord.

Vergeet intussen niet dat veel voormalige strijdmakers van Lumey sneuvelde in de dienst van de Staten, strijdend voor Hollands vrijheid, zoals zijn luitenant Achilles van Rossigny en zijn vice-admiraal Lancelot van Brederode, die in 1573 bij Haarlem werden onthoofd, zoals Jacques de Caron, heer van Schoonewal, die door Willem van Oranje was benoemd tot admiraal over de geuzenvloot maar die zich toch maar had geschikt onder de bevelen van Lumey. Hij sneuvelde op 13 november 1573 voor Tholen. Zoals Douwe van Glins, die op 20 mei 1573 werd onthoofd te Groningen, zoals Nicolaes Ruychaver, die in 1577 werd vermoord in Amsterdam, en zoals Barthold Entens, die in 1580 sneuvelde voor Groningen: '(...) durch een vervlogen loet in sijn hoefft daetlicken doet gescoten ys worden tot een droffenisse und verluss des gansen vaderlandts' Hij werd in Middelstum in het familiegraf begraven. Zo ongunstig als weleer over hem geschreven werd, 'soe liefft und trouwe was he nu,' aldus Abel Eppens. (Eppens I, pag. 272)

Maar degenen die niet overleden, konden als edelman een schitterende carrière maken. Jonker Jacob Cabeljauw keerde later terug naar zijn geboortegrond en werd burge-meester van Oudenaarde. Adam van Haren werd raad en hofmeester van prins Willem I, later van Willem Lodewijk, en overleed in 1589. Zijn nageslacht bestond uit welvaren-de edellieden in Friesland, van wie Onno

Zwier van Haren zijn voorvader zou bezingen in het grote gedicht *De Geuzen*. Minder goed verging het de nakomelingen van jonker Adriaan van Swieten.



Adriaan van Swieten.

Deze vervulde eveneens vele ambten rond Gouda en Woerden tot zijn dood in 1584. Maar zijn zoon verkocht zijn heerlijkheden in 1592 en deed in 1602 ook het laatste bezit van de hand om verder als militair in zijn onderhoud te voorzien. En de kleinzoon leefde omstreeks 1630 'in arme en vervallen staat'. (Van Nierop 1990 p 117).

Misschien zijn deze lotgevallen nog het meest typerend voor het lot van de adel als sociale groep. Want dat was een tragisch lot. In Holland en Zeeland waren de huizen die in de Bourgondische tijd tot de hoge adel hadden behoord (Wassenaar, Kruiningen, Borssele) inmiddels al uitgestorven; de graven van Egmond hadden hun residentie naar het Zuiden verplaatst.

Na de verlating van Filips II in 1581 ging het prerogatief van adelsverheffing weliswaar over op de Staten, maar die hebben er nooit gebruik van gemaakt. (Koopmans pag. 19)

In de 'koninklijke' Nederlanden zette de ontwikkeling naar een gecentraliseerde, monarchale staat zich nu door, met als gevolg dat de politieke betekenis van de oude adel verder werd uitgehold. Omstreeks het

midden van de 17e eeuw was de hoge adel er definitief vervangen door het nieuwe type van uit de burgerij omhooggekomen, juridisch geschoolde ambtenaren. De Spaanse koning beloofde deze groep met adelspatenten, zodat naast de oude feodale adel een nieuwe ambtsadel ontstond.

De meeste edelen die in de Zuidelijke Nederlanden woonden, ontteden zich tijdens het twaalfjarig bestand van hun bezittingen in het andere kamp. De hoge edelen Egmond, Ligne en Aremberg bijvoorbeeld bezaten samen veertig hoge en ambachts-heerlijkheden in Holland die zij tijdens het bestand (en ten dele na het definitieve vredesverdrag in 1648) van de hand deden.

De graaf van Ligne stamde af van de laatste heer van Wassenaar, die in 1523 werd opgevolgd door zijn dochter Maria, gehuwd met Jacob, graaf van Ligne. De andere dochter was de moeder van Lumey. Veel van zijn bezittingen in Holland werd teruggekocht door leden van het uitgebreide geslacht van Duvenvoorde, dat zich weer Wassenaar zou gaan noemen. Van dit geslacht werd Arent krijgscommissaris, werd Dirk baljuw van Den Briel, werd Anthonis meesterknaap van de houtvesterij, werd Jacob raadslid van het Hof van Holland en werd Johan luitenant-admiraal van Holland als opvolger van Blois van Treslong. Maar ook rijke burgers kochten ambachtsheerlijkheden om zich met een adellijke titel te kunnen tooien. Zo kocht in 1615 de rijke Dordtse burger Arent Maertenszoon voor 30.500 gulden de heerlijkheid Oost-Barendrecht van de graaf van Ligne. Zijn erfgenaam Abraham van Beveren koopt er in 1643 de heerlijkheid West-Barendrecht bij van de zoon van Karel van Bronkhorst en Batenburg.

De Dordtse burgers waren trouwens al langer bezig met het opkopen van de ambachtsheerlijkheden in hun omgeving. De rijke burger Pieter Huygenszoon verwierf al rond 1500 de heerlijkheden Heerjansdam en Zwijndrecht, later het bezit van de Dordtse burgemeester Adriaen van Blijenburgh. Vrienden en verwanten van de familie van Beveren hadden de heerlijkheden Groote Lindt en Kleine Lindt en Strelshoek bemachtigd. Jacob Muys van Holy, die in 1572 schout van Dordrecht was geworden, verwierf door zijn huwelijk met erfdochter Elizabeth de heerlijkheid Woude bij Ridderkerk, en Arend van der Mijle, burgemeester van Dordrecht, had de heerlijkheid Kijfhoek gekocht voor zijn tweede zoon. (J.W.Regt, div. pl) Successievelijk werd het platteland rond de steden eigendom van de rijke burgers. Soms kocht de stad zelf een aangrenzende heerlijkheid op, zoals de stad Schiedam die eigenaar werd van de heerlijkheid Pernis.

Een van vele problemen waarmee Willem van Oranje had te kampen bij het organiseren van de opstand was een duidelijk gebrek aan betrouwbare edelen. Charles van Boisot was met Marnix van St. Aldegonde, die in handen van de vijand viel, een van de weinige echte vertrouwelingen van Willem van Oranje. Hij fungeerde als een schakel tussen de Prins en de watergeuzen en toen Lumey met zijn mannen Den Briel had oververd, heeft Oranje serieus overwogen zijn vertrouw-



Marnix van St. Aldegonde.

ling te belasten met de leiding van de opstand in Holland. Maar Charles weigerde, want hij besefte dat een brief van de Prins niet voldoende zou zijn om Lumey uit zijn machtspositie te verdrijven. (Zijn brief aan de Prins hierover d.d. 27 mei 1572 in KHAG A11/XIV C/B 36)

Hij was vervolgens vooral actief in het Noorderkwartier naast Sonoy. De waard van de herberg 'De Groene Papegaaï' ontvangt op 21 mei 1573 204 ponden "over de verteerde kosten by Jhr Charles de Boysot met zyne familie ten huysse van de voirn. Dierck Aelbertsz verteert".

Nadat hij zich verdienstelijk had gemaakt bij de verdediging van Alkmaar, met name door de wijze waarop hij de bolwerken liet versterken en verbeteren, werd hij overgeplaatst naar Zeeland. Daar werd hij gouverneur van Vlissingen en vormde hij in opdracht van Willem van Oranje een tijdelijke regering van de Zeeuwse steden die aan de opstand deelnamen, een soort pendant van de Staten van Holland dus. Zijn broer Lodewijk werd vlootvoogd en beheerste als admiraal van een vloot van voormalige watergeuzen de Zeeuwse wateren.

In het Noorderkwartier had Oranje jonker Diederik van Sonoy aangesteld. Maar ook diens gedrag was niet altijd bepaald fraai. Hij deed wat dat betreft nauwelijks onder voor de ruwe Lumey.

De rentmeester van de graaf van Egmond maakte de volgende notitie:

"Ende es mede inden jare 1573 den 7 juni verbrandt de vermaerde Abdiye tot Egmondt binnen met eensdeels 't Dorp ende daernaer geheel verbrant ende gedestruert, alles door toedoen, bevel, ende bijden oversten van dese zijde Joncheer Diederik Sonoy, met den huysse vanden Hoeve, sulx dat van den Reijgers, scholwers, quacken, lepelaeren ende andere gevogelte, die in den selven Bossche ende bomen plagen te nestelen ende heuren jongen te voeden, welke jonge vogelen verpacht worden tot profijt van den heere ende allen jaren tweemaal by den pachter geschut te worden, althans geen profijte en compt." (W.J.Hofdijk, Alcmaria Victrix, p. 271)

Dat bij die gelegenheid de bibliotheek van de abdij met zijn onvervangbare handschrift-en in vlammen opging, scheen de rentmeester kennelijk minder het vermelden waard. Het ging hem tenslotte om de duiten. Diederik van Sonoy, voerde een bewind dat als volgt werd beschreven: "(...) zij roofden de goederen van den hujsman, naemen 't eten uijten mond, sloegen

haar half en heel dood, braken kisten en sloten op en bedagten veel wrede vondsten om de Lieden haer geld te ontknevelen, quamen met twee of drie partijen in een Dorp, haalden de rijksten uijt haer huijsen, dreijgden die in 't leger of aan haar schans te brengen, en aldaar te doen ophangen, te slaen en te verwonden, ten ware dat se rijkelijk gaven en een sekere somme overschoten, en dat alles `sonder datter enige straffe ofte onderzoek bijna op de misdaders gedaen werd'. (Engelenburg, pag. 14-15).

Een van de boosdoeners die het land aldus onveilig maakten, was Maarten Schets, een voormalige marskramer uit Maastricht, die zijn geluk was gaan beproeven als soldaat in het bevrijde Holland. Hij werd in Noord-Holland luitenant in het vendel van Michiel Croocq en hij diende er met lotgenoten als Alverspeelt van Kollum, Dollekop van Medemblik, 't Mes van Alkmaar, Grotendorst van Gorkum en Vroegbedorven uit Edam. Hij zag hoe zijn hopman zich te buiten ging aan allerlei misdaden of zich met rijke geschenken door roomsgezinden liet afkopen. Hij volgde zijn voorbeeld, maar soms werd zijn buit hem door Croocq weer afgenomen. Hij kreeg ruzie en werd ontslagen. Vervolgens werd hij geronseld door de tegenpartij met het oogmerk de stad Gouda door verraad aan de troepen van stadhouder Bossu over te leveren.



Maximiliaan de Hénin-Liétard,
graaf van Bossu.

ari 1573 klaagde over de vele misdaden. Hij liet als een van de ergsten de Vlaming Michiel Croocq op het Huis te Schagen onthoofden. Herhaaldelijk werd aangedrongen op het ontslag van Sonoy. Maar had Oranje een ander beschikbaar? De enige die hij aan de West-Friese steden kon voorstellen was zijn zwager, graaf Willem van den Bergh, maar die had evenmin een goede reputatie en de steden drongen toen maar niet verder aan. Hoe kunnen we dit verhaal nu samenvatten? We begonnen met vast te stellen dat de adel onmisbaar was. Destijds zagen handwerkslieden en kooplui in deze edelen hun natuurlijke leiders. (Enno van Gelder pag. 138).

Die poging mislukte echter door de waakzaamheid van Van Swieten en Maarten Schets eindigde zijn leven op het schavot, evenals trouwens Michiel Croocq, die door Sonoy wegens zijn vele misdaden werd gevonnist. Want evenals Lumey had gedaan in Schoonhoven, stelde Sonoy wel een voorbeeld, toen de prins in janu-

Vervolgens moesten we constateren dat in de zestiende eeuw de doods klok werd geluid over die aloude geboorteadel. In de monarchie werden ze vervangen door ambtenaren, in de republiek door rijke kooplieden. De adel in Holland was weliswaar invloedrijk en welvarend, (Nierop 1990) maar bood onvoldoende draagvlak voor de opstand. Daarvoor was de steun van de burgerij onontbeerlijk. Weliswaar was de sociale afstand tussen adel en burgerij in de zestiende eeuw nog geenszins overbrugd en zou ze nog lang blijven bestaan, maar met de rijkdommen die burgers in handel en ambacht verwierven, kochten die voor zichzelf en hun kinderen de heerlijkheden van het platteland op.

Toen in 1815 tenslotte deze republiek plaats moest maken voor het Koninkrijk Holland was het voor het grootste deel deze adel die de nodige hofdignitarissen moest leveren. Op de rol van de Hollandse adel in de Opstand was kennelijk het citaat van Schiller van toepassing: 'Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kan geh'n'.

Ik dank u voor uw aandacht.

Geciteerde literatuur:

- Dresch, N.J.M., Rekening Maarten Ruychaver 1572-1573, BMHG 1928, pag. 45-127.
 Engelenburg, W.van, Geschiedenis van Broek in Waterland, Haarlem 1907.
 Enno van Gelder, Dr H.A., Van Beeldenstorm tot Pacificatie, Agon 1964.
 Eppens, De kroniek van Abel Eppens tho Equart, WHG Amsterdam 1911 (2 delen).
 Haecht, De kroniek van Godevaert van, ed. Rob van Roosbroeck, Antwerpen 1929 - 1933
 Hofdijk, W.J., Alcmaria Victrix, Kronijk van Alkmaars beleg in 1573, 1873.
 Honig Jz Jr, Jacob, Geschiedenis der Zaanlanden, Zaanwijk 1849.
 Hulzen, A. van, Utrecht in 1566 en 1567, Groningen-Batavia 1932.
 Koopmans, J.W., De Staten van Holland en de Opstand, 's-Gravenhage 1990.
 Nierop, H(enk) F.K. van, Beeldenstorm en burgerlijk verzet in Amsterdam 1566-1567, Nijmegen 1981.
 Poncelet, E., Guillaume de la Marck, seigneur de Lummen, chef des Gueux de mer 1542-1578, in: Handelingen van de Kon. Comm. voor Geschiedenis (100) 1936, pag. 5-91.
 Regt, J.W., Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van den Zwijndrechtsen Waard, etc., Zwijndrecht 1848.
 Swart, K.W., Willem van Oranje en de Nederlandse Opstand 1572-1584, 's-Gravenhage 1994.

De honderdguldenprent van Rembrandt

Herman Beckmann



Deze afbeelding is in circa 1649 gemaakt en is 27,8 cm hoog en heeft een breedte van 38,8 cm. Rembrandt heeft deze prent niet gesigneerd.

De Nachtwacht wordt beschouwd als het beste schilderij dat Rembrandt ooit gemaakt heeft, de bovenstaande prent is zeker het toppunt van zijn grafische oeuvre.

Door de diagonale compositie stuurt hij de blikrichting van de beschouwer via de ruggen van de farizeeërs¹ naar de knielende vrouw voor Christus. Rembrandt gebruikte drie diepdruktechnieken voor deze prent, de etstechniek²,

de droge naald³ en de burijn⁴. Hierdoor verkreeg hij een rijk spectrum van licht en donker, waarbij sommige van de aanwezigen door een eenvoudig contourlijntje zijn uitgebeeld en andere tot de kleinste details zijn weergegeven.

¹ Streng orthodoxe joden.

² Een ets is een diepdruktechniek waarbij getekend wordt op een met vernis afgedekte koperen of zinken plaat. De tekening wordt vervolgens ingebeten in zuur en op vochtig papier afgedrukt. (Bron: Wikipedia)

³ Een droge naald is een diepdruktechniek waarbij men, doorgaans door middel van een etsnaald, een tekening krast in een metalen plaat (meestal koper). Na het tekenen wrijft men de plaat in met inkt. Daarna wordt de plaat afgeslagen: de inkt wordt voorzichtig verwijderd met gaas of met de handpalm, tot er enkel in de groeven inkt blijft zitten. Vervolgens wordt de droge naald door middel van een rolpers afgedrukt op bevochtigd papier. Het water in het papier trekt de inkt aan, waardoor de gekraste tekening zich in spiegelbeeld aan het papier hecht. (Bron: Wikipedia)

⁴ Een burijn is een naaldachtig stuk gereedschap om mee te graven, door de graveur gebruikt bij het maken van kopergravures en naaldetsen. (Bron: Wikipedia).

Hoofdstuk 19 van het evangelie⁵ van Mattheüs⁶ is het onderwerp van deze prent.

In een dramatisch belicht geheel staat een zegenende Christus centraal op de diagonaal in deze grote prent. De verzen een en twee van hoofdstuk 19 zijn van toepassing op de groep zieken rechts vooraan.

1. *En het geschiedde, toen Jezus deze woorden geëindigd had, dat Hij vertrok van Galilea, en kwam over de Jordaan, in de landpalen⁷ van Judea.*

2. *En vele scharen volgden Hem, en Hij genas ze aldaar.*

De moeders die hun kinderen tot hem brengen staan links. Hierop zijn de verzen 13 en 14 van toepassing:

13. *Toen werden kinderkens tot Hem gebracht, opdat Hij de handen hun zou opleggen en bidden; en de discipelen bestrafden dezelve.*

14. *Maar Jezus zeide: Laat af van de kinderkens, en verhindert hen niet tot Mij te komen; want derzulken is het Koninkrijk der hemelen.*

Een jonge rijke heer die het eeuwige leven wil krijgen staat tussen de moeders. Op hem zijn de verzen 16 tot en met 26 van toepassing:

16. *En ziet, er kwam een tot Hem, en zeide tot Hem: Goede Meester! Wat zal ik goeds doen, opdat ik het eeuwig leven hebbe?*

17. *En Hij zeide tot hem: Wat noemt gij Mij goed? Niemand is goed dan Een, namelijk God. Doch wilt gij in het leven ingaan, onderhoud de geboden.*

18. *Hij zeide tot Hem: Welke? En Jezus zeide: Deze: Gij zult niet doden; gij zult geen overspel doen; gij zult niet stelen; gij zult geen valse getuigenis geven;*

19. *Eer uw vader en moeder; en: Gij zult uw naaste liefhebben als uzelfen.*

20. *De jongeling zeide tot Hem: Al deze dingen heb ik onderhouden van mijn jonkheid af; wat ontbreekt mij nog?*

21. *Jezus zeide tot hem: Zo gij wilt volmaakt zijn, ga heen, verkoop wat gij hebt, en geef het den armen, en gij zult een schat hebben in den hemel; en kom herwaarts, volg Mij.*

22. *Als nu de jongeling dit woord hoorde, ging hij bedroefd weg; want hij had vele goederen.*

23. *En Jezus zeide tot Zijn discipelen: Voorwaar, Ik zeg u, dat een rijke bezwaarlijk in het Koninkrijk der hemelen zal ingaan.*

24. *En wederom zeg Ik u: Het is lichter, dat een kamel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke inga in het Koninkrijk Gods.*

25. *Zijn discipelen nu, dit horende, werden zeer verslagen, zeggende: Wie kan dan zalig worden?*

26. *En Jezus, hen aanziende, zeide tot hen: Bij de mensen is dat onmogelijk, maar bij God zijn alle dingen mogelijk.*

De kameel uit vers 24 staat rechts, onder de poort op de prent afgebeeld.

Links van Christus staan de farizeeërs met wie hij de discussie voerde die vermeld staan in de verzen drie tot en met twaalf:

3. *En de Farizeeën kwamen tot Hem, verzoekende Hem, en zeggende tot Hem: Is het een mens geoorloofd zijn vrouw te verlaten, om allerlei oorzaak?*

4. *Doch Hij, antwoordende, zeide tot hen: Hebt gij niet gelezen, Die van den beginne den mens gemaakt heeft, dat Hij ze gemaakt heeft man en vrouw?*

5. *En gezegd heeft: Daarom zal een mens vader en moeder verlaten, en zal zijn vrouw aanhangen, en die twee zullen tot een vlees zijn;*

6. *Alzo dat zij niet meer twee zijn, maar een vlees. Hetgeen dan God samengevoegd heeft, scheide de mens niet.*

7. *Zij zeiden tot hem: Waarom heeft dan Mozes geboden een scheidbrief te geven en haar te verlaten?*

8. *Hij zeide tot hen: Mozes heeft vanwege de hardigheid uwer harten u toegelaten uw vrouwen te verlaten; maar van den beginne is het alzo niet geweest.*

9. *Maar Ik zeg u, dat zo wie zijn vrouw verlaat, anders dan om hoererie, en een andere trouwt, die doet overspel, en die de verlatene trouwt, doet ook overspel.*

10. *Zijn discipelen zeiden tot Hem: Indien de zaak des mensen met de vrouw alzo staat, zo is het niet oorbaar te trouwen.*

11. *Doch Hij zeide tot hen: Allen vatten dit woord niet, maar dien het gegeven is.*

12. *Want er zijn gesnedenen, die uit moeders lijf alzo geboren zijn; en er zijn gesnedenen, die van de mensen gesneden zijn; en er zijn gesnedenen, die zichzelf gesneden hebben, om het Koninkrijk der hemelen. Die dit vatten kan, vatte het.*

⁵ Het Evangelie is het bijbelboek waarin het leven van Jezus Christus staat beschreven. Het Griekse woord 'euaggelion' betekent goede boodschap.

⁶ Mattheüs is een van de vier evangelisten. De andere zijn Marcus, Lucas en Johannes. Elke evangelist had een eigen symbool: Mattheüs een mens of engel, Marcus een leeuw, Lucas een rund en het symbool van Johannes was een adelaar.

⁷ Landpalen van Judea= de grenzen van Judea.

Vorstudies

Er zijn drie voorstudies van deze honderdguldenprent: de zieke vrouw, de oude blinde man en een groep van zieken.



Detail van de Honderdguldenprent.



Twee zieke vrouwen (voorstudie).



Oude blinde man (voorstudie).



Detail van de Honderdguldenprent.



Een groep van zieken (voorstudie).



Detail van de Honderdguldenprent.

Waarom heet de honderdguldenprent de honderdguldenprent?

In 1654 schreef de Antwerpse prentverkoper Joannes Mensen aan de bisschop van Brugge, Karel van den Bosch: 'Verder is alhier de raerste print van Rembrandt dier uitgaet, daer Christus de melaatsche geneest, ende ick wete als datse in Hollant diversche keeren vercocht syn 100 gul., ende meer; ende is soo groot als dit blad pampier [de brief meet 31 x 21 cm], seer fray ende aerdich, maer sy souden moeten 30 guldens kosten, is seer schoon ende suyver'.

In die tijd was de gemiddelde prijs van een schilderij om en nabij de vijftien gulden en een prent werd verhandeld voor enkele guldens. Honderd gulden was een waanzinnig hoog bedrag.

Arent de Gelder

Jacob Campo Weyerman noemde Arent de Gelder 'de beste Leerling die Rembrandt teelde by de adellijke Schilderkonst' in zijn boek *De Levens-beschrijvingen der Nederlandsche Konst-Schilders en Konst-Schilderessen*. Rond 1700 maakte de Gelder een schilderij van een verzamelaar. Zijn rechterarm rust op een tafel waarop een kleurig tapijt ligt. Hij heeft een pafferig gezicht en zijn haar lang en verwaarloosd. Op de rand van de tafel ligt een breed gerande hoed. In zijn handen houdt hij de honderdguldenprent.

Dit schilderij hangt in de Hermitage in Sint Petersburg.



Historische plaatjes met een praatje...

Zestig jaar geleden - om precies te zijn: op vrijdag 27 juli 1951 - werd Ameide ver-eerd met een Koninklijk bezoek door Hare Majesteit Koningin Juliana.

In jaargang 15 nr. 2 van ons blad, heb ik hier over geschreven. "Nu alweer" zal u misschien zeggen, maar daar zijn verschillende redenen voor.

Ten eerste: ons lid Jan Lakerveld, de mandenmaker (Kerkenpad 5, Tienhoven), heeft schitterende en unieke foto's beschikbaar gesteld voor het Nieuwsblad.

Ten tweede: zeven jaar geleden waren er 175 leden en nu ruim vijfhonderd, dus het eerste artikel is door velen niet gelezen.

Het was een kort bezoek, maar de bevolking was massaal toegestroomd op de Dijk en de Ouwendijk. De eerste plaats was Vianen, vandaar ging het over Lexmond naar Ameide. Er werden tien gemeenten aangedaan in ongeveer drie uur, dus was de tijd beperkt. De laatste plaats was Gorinchem, waar de Koningin de nacht doorbracht op het jacht "Piet Hein".

De stoet bestond uit ongeveer vijftien auto's en passeerde op de dijk een ereboog. De twee buitenstaanders van de ereboog waren omkleed met cirkels hoefhout en boven in de boog waren diverse modellen gebreide mandjes aangebracht. In het midden prijkte de tekst "Hulde aan de Koningin", die de uitstraling moest weergeven van de karakteristieke sector in Ameide.

Tegenover café "Lekzicht" lag een met gras begroeide bult zand, bedoeld voor calamiteiten bij hoog water. Op de foto's is te zien dat hij door de Ameidenaren werd gebruikt als tribune.

Burgemeester Luyendijk opende het portier en verwelkomde Koningin Juliana, waarna zij de trap afdaalde bij de Vaarsloot naar de schuur van familie de Wit om uitleg te krijgen over het werk van de mandenbreiers en hoepmakers, twee oude ambachten uit Ameide. Weer terug boven aan de trap, stonden





vier Ameidese prinsessen klaar met elk een prullenmandje, die werden overhandigd, bedoeld voor de echte prinsessen. De Ameidese prinsessen waren gekozen qua leeftijd overeenkomend met echte prinsessen.

Ook de mandjes waren verschillend van grootte, de grootste bedoeld voor Beatrix en de kleinste voor Marijke (nu Christina).

De vier prinsessen uit Ameide waren Sjanie Langerak, Annelies den Hartog, Dikkie Rijneveld en Gerrie van der Zijden.

Op de foto's zijn veel oud-Ameidenaren te herkennen. Achter de vier symbolische prinsessen staat een gedecoreerde met hoed, Klaas Verhoef, en rechts Rinus de Vroome. Mogelijk dat hij de mandjes heeft gemaakt.

Het bezoek duurde maar tien tot vijftien minuten, maar het was toch een grote gebeurtenis, waarvoor de inwoners van Ameide en Tienhoven massaal waren toegestroomd.

Heeft u ook leuke foto's van een gebeurtenis in Ameide, wilt u ze dan beschikbaar stellen voor ons nieuwsblad.

Tot schrijfs,
Krijn van der Ham







M. van Dijk en
G. Drost
nummer 2

Dam →

Vredesdyk

Zacht voor:
Verkeersborden

Deze
borden
betreffen
het gebied
van
Vredesdyk
tot
de
Dam